

a., Zsoltárok, melyek nem mondanak ellent Jézus tanításának.

b., Zsoltárok, mint a fentiek, de csak az utolsó egy-két sorban ütköznek Jézus tanításával; ezek elhagyásával jól használható énekszövegekké válhatnak, mert nagyon szép gondolatokat tartalmaznak.

c., Vannak énekek, melyek kizárólag a zsidó történelemmel foglalkoznak; ezeket talán elhagynám.

d., Zsoltárok, melyek teljesen ellentmondanak a jézusi tanításnak, ezek a kihagyandók.

Ilyen megkötésekkel kb. 60 zsoltár marad a kezünkben. Ez azt jelenti, hogy minden hétre, plusz az ünnepekre jut egy-egy ótestamentumi ének, amely segít annak a hétnek, ünnepnek a mondanivalóját, fényét kiemelni.

1921. április 3.

NÉMETH LÁSZLÓ

MÁSSÁG (RÉSZLET)

De azzal kezdtem, hogy időnként azt veszem észre, hogy más másságát nem szeretem. Azt hiszem olyankor történik ez, amikor mást várok el a másiktól, mint amit Ő ad. Az első reakcióm, hogy idegen, mert eltér az én elképzelésemtől. Idegen, más - nem szeretem. Ez az érzelmi viszony jelenik meg először. Érzem, átélem, de közben homályosan elkezd egy másik érzés is áramlani bennem. Amikor én vagyok egy ilyen helyzetben, mennyire nem szeretem, hogy mást akarnak tőlem, mint amit én adni tudok, akarok vagy képes vagyok. Ez az érzés - lehet, hogy önzőségből - fontosabbá válik, mint az idegenség. Ha én elvárom velem kapcsolatban, akkor az egyértelmű számomra, hogy a másikkal kapcsolatban ezt ne tegyem. Hamvas a realizálással kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy "realizálni, annyi, mint a más iránt támasztott követelést azzal kezdeni, hogy azt először önmagam váltom be". Ez az alapállás, ami meghatároz. Megint a magam szeretetének körébe érkeztem. Az előbb azt mondtam, lehet önzőségből fordulok a második érzés felé inkább. Észrevétlenül a másik azonosítását használtam saját jelenségem leírására. Önzőség csak a másik vonatkozásában és a másik szempontjából megfogalmazva érvényes nézőpont. Saját szempontomból soha nem minősülhet semmi önzőségnek. Ez nem kóros befelé fordulás, hanem önmagam kiterjesztése. Abban a pillanatban,

amikor a másokra is érvényes mindaz, ami önmagamra, akkor a másik részemmé válik, azonosságunk belőlem fakad - és nem tőle függ. Ezzel helyzetbeállító szerepem lesz, nem a másiktól függő, helyzetet elfogadó. Beállító szerepem abban lesz, hogy a magam számára megköveteltem, a másik számára biztosítom, és abban a pillanatban az a tisztelet lép a szituáció érvényességébe, hogy a másik megérzi, megéli az elismert egyéniségét, teljességét, egyediségét. Ezzel az alaplépéssel lemondok a kapcsolat rejtett küzdelméről - a másik meghatározásáról. Nem meghatározok, nem elvárok, hanem befogadok. A nyitottság, az odafordulás, az Ő meglátása, meghallása adja azt az alaphelyzetet, hogy megélhető a kiterjesztett énrel való közösség.

BULÁNYI GYÖRGY

„AKIK AZ ÜLDÖZÉSBŐL JÖTTEK”

Az első kisközösségi per, a később rólam elnevezett Bulányi-per során tartóztattak le, 1952 augusztusában. Ekkor a hivatalos egyházat a már ismert módszerekkel — „megfegyvelte” a hatalom: 1948 végén Mindszenty bíborost letartóztatták, 1950 nyarán a szerzeteseket elhurcolták, majd ugyanennek az évnek az őszén létrejött az első „megegyezés” a magyar kormány és a püspöki kar között. 1951 tavaszán a megegyezési tárgyalásokat vezető Grósz Józsefről is kiderítették, hogy hazaáruló. Az AVH-sok beköltöztek a püspöki aulákba, átvették az egyházmegyék pecsétjeit, minden küldeményt ők bontottak föl, levél a püspökségről csak az általuk rátett pecséttel mehetett ki. A hivatalos egyháznak gyakorlatilag semmiféle mozgástere nem maradt. Bármit akart cselekedni, csak AVH-s engedéllyel tehetett, vagy amit tett, kénytelen volt AVH-s parancsra tenni.

A kisközösségek — a hihetetlen mértékű, az egész társadalmat átható félelmi állapotban — úgy éltek, ahogyan élhettek. A korra, a gyanúsítgatásokra és a fölszított bizalmatlanságra jellemző, hogy 1951 végén valaki azt mondta rólam a győri aulában: Bulányi biztosan AVH-s megbízott, valószínűleg beépítették, különben volna annyi esze, hogy tudná, ebben a helyzetben mindent abba kell hagyni.

A mi letartóztatásunkkal elkezdődött a kisközösségek üldözése, mely két évtizedig tartott. 1970-ben a regnumi atyák pere volt az utolsó a sorban.

1951. november 30-ig kellett az egyházmegyéknél végrehajtaniuk azt a rendelkezést, mely szerint azokat az egyházmegyei szolgálatba átvett szerzeteseket, akiket az állam nem fogadott el, menesztetni kellett. Így

engem is kiköltöztettek abból az egyházi épületből, melyben az ideig laktam.

Formailag debreceni egyetemi lelkészi státuszba kerültem. Azért formailag, mivel egyetemi lelkészi státusomat is csak kisközösségi, az állam szempontjából illegális formában tudtam betölteni. 1948 decemberében az egyik reggeli hittanóra benyomult háromszáz népi kollégista, és felszólítottak, hagyjam el a nép egyetemét, mivel reakciós vagyok. Az előző héten fölkeresett egy diákküldöttség, azt kívánták, hogy ítéljem el Mindszentyt reakciós politikája miatt. Mondottam nekik, el nem ítélem, de az tény, hogy én más nemzedékhez tartozom, mint a bíboros, s nem feltétlenül nézem úgy a világot, mint ő. Például nem vagyok legitimista. A bíboros és az én nézeteim közötti különbségeket szívesen elmondom abban az esetben, amennyiben ők is elmondják a sajtóban, hogy miben nem értenek egyet Rákosi Mátyással.

Felszólítottak tehát az egyetem elhagyására. Dicséretükre legyen mondva, megvárták, míg befejezem az előadásomat. Éppen Isten bizonyításáról folyt a szó ama téli hajnalon, hiszen a hittanórák ideje reggel negyed nyolc volt.

Ilyen előzmények után 1952. augusztus 28-án tartóztattak le. Éppen annak a napnak a reggelén érkeztem haza. A nyári hónapokban az országot jártam, lelkigyakorlatokat tartottam.

Éjfél tájban hatoltak be az ÁVH-sok. Mélyen aludtam, ezért szállásadó gazdáim, egy idős házaspár nyitott nekik ajtót. A szobában fölkapcsolták a villanyt, az ágyamhoz léptek, elkapták a két csuklóm, megkérdezték, van-e nálam fegyver. Nincs — válaszoltam. Öltözködjön fel, parancsoltak rám. Az órát, a breviáriumomat magammal vihettem. Gyors öltözködés után kétoldról belém karoltak, kivezettek a házból, s beültettek egy Pobjeda hátsó ülésére. Két markos letartóztatólegény vett közre, hatalmas vállukat rászoritották az én vállamra. Elindultunk a Dobozybérháztól a Kossuth utcai rendőrségre. Ott bekerültem a fogdába. Nem tudtam, megbilincselve hogyan szokás tartani a kezét, ezért fölemeltem, mire az őr kedvesen figyelmeztetett, hogy nyugodtan leereszthetem.

Egy-két órát feküdhettem a priccsen. Ezalatt mindent összeszedtek a lakásomon, amit csak találtak. Később se kaptam vissza egyetlen holmimat sem, nemzeti ajándékként mindent odaadtak egy debreceni AVH-snak: könyveimet, fényképezőgépet, írógépet, sőt alsónadrágjaimat is. A szállásadó idős házaspárt is kiköltöztették a lakásból.

Amikor végeztek a házkutatással, visszaültettek a Pobjedába, és elindultunk. A Kossuth utcából a Piac utcába, tovább a Széchenyi utcába, mely beletorkollott a Budapest—Záhony országúiba. Feszülten figyeltem, balra fordulunk-e Budapest felé, vagy jobbra, s akkor a

Szovjetunióba visznek. Nagy megkönnyebbülésemre balra fordultunk. Amikor Szolnokra értünk, már világosodott. Megkérdeztem, breviáriumozhatok-e. Nagy kegyesen megengedték. A Pobjedában, két mackós váltóval a vállamon, megbilincselve mondtam a 29-i matutinumot. Keresztelő Szent János napja volt. Valamikor hajnalban értünk a fővárosba. Kispesztnél behúzták az autó ablakán a függönyöket, ne lássam, merre visznek. Amikor megálltunk, egy épület udvarán találtam magam. A falhoz állítottak. Szabály szerint a homlokot a falhoz kellett érinteni. Rogyadozva állhattam, mert odalépett egy őr és megkérdezte, nem óhajtok-e reggelizni.

Nem óhajtottam. A fogságba esett állat sem képes eleinte enni, nekem is csak negyvennyolc óra elteltével ment le valami a torkomon.

Így álldogáltam, mígnem elkapták bal vállam fölött a ruhát, s tuszkolni kezdtek. Bevittek egy irodahelyiségbe, ahol rengeteg ÁVH-s tartózkodott. Meleg volt, a szolgálati övük ledobva. Felszólítottak, hogy vetközzem le. Na, gondoltam, most következik a kínzás.

Tévedtem, anyaszült meztelenül alaposan megvizsgáltak, nem dugtam-e valamit el. A nadrágról levágták a szorítókat, elvették a nadrágszíjat, a cipőfűzőt, sarokvasat, majd kincstári alsót és inget adtak. Erre vehettem a saját felsőruhám. A nadrágot kézzel kellett tartanom, különben leesett volna. Közben megkérdezték, hogy én vagyok-e én. Sikerült azonosítaniuk! Ismét elkapták a bal vállam fölött a ruhát, kivittek a helyiségből, és beraktak egy szekrénybe. A szekrény negyven centiméterszer negyven centiméter alapterületű lehetett. Onnan hamarosan kikaptak, megint tovább lökdöstek. Bevittek egy fürdőhelyiségbe. Vetközzön le, álljon a csap alá, nyissa meg a vizet, szappanozzon, mossa le, törölközzön meg — két-három másodperc telhetett el a vezényszavak között.

Magánzárkába kerültem. Egyedül voltam. Mérhetetlen megkönnyebbülés vett rajtam erőt: most már nem felelek semmiért. 1952-ben szinte már elviselhetetlen volt odakinn a ránk nehezedő nyomás. A kisközösségek legnagyobb hősei is ingadoztak: meg vagyunk örülve, akkor, amikor minden éjszaka egy sor ember tűnik el az országban, mi ahelyett, hogy meghúznánk magunkat, folytatjuk Krisztus tanításának hirdetését a vallásüldözés idején?

Számomra nyilvánvaló volt, hogy az elkezdett munkát nem hagyhatom abba, csak az jelentett igen súlyos lelki terhet: felelős vagyok a többiekért. 1952 nyarán ettől már olyan állapotba kerültem, hogy szomatikus megbetegedés tünetei jelentkeztek rajtam. Ezért könnyebbültem meg, amikor bezárult mögöttem a zárka ajtaja: most már senkit nem kell további helytállásra

biztatnom, miközben tudom, mekkora veszélyt jelent ez rájuk nézve.

„Vigyázzállásban” ücsörögtem a Fő utcában. A fej fölemelve; ha az ör benéz, ne a haját, hanem az arcot lássa. Ha pedig fel akartam állni, az őrtől külön engedélyt kellett kémem. Sétáltam a százyolcvan centiméter széles zárkában, a két priccs elvette a terület jó részét. Az ágyak között harminc centis, a priccsok előtt egy méteres szabad tér maradt.

Hamarosan betettek mellém valakit, aki elmondta, nemsokára szabadul, akarok-e valakinek üzeni valamit. Elutasítottam az ajánlatát. Akkor még nem tudtam, hogy az illető hazudik, beépített ember, akinek az a dolga, hogy valamit kiszedjen belőlem. Az ösztönöm segített. Egyébként is: mit üzenjek, s kinek?

Elkezdődtek a kihallgatások. Ugyanahhoz az őrnagyhoz kerültem, aki a letartóztatást vezette. Pesti értelmiségi zsidó fiú volt. Az ő feladata az volt, hogy lélektanilag összetörjön. Nagyon könnyű az ilyesmit elérni. A technika a következő: föltesz egy kérdést, amire elkezdek válaszolni, de mielőtt a mondatot befejezhetném, jön a következő kérdés.

Közben ilyen megállapításokat tesznek: na, Bulányi, maga egy szemét alak! Előre fölmenti magát az alól, hogy helyt kelljen állnia.

Pillanatok alatt képtelen helyzetet teremtettek. Megállapították, hogy a velük szemben álló vádlott erkölcsi nulla. Ennek hatására nem cinizmus született, hanem a teljes elveszettség érzése. Az egyetlen kincs, amit ilyen állapotban az ember még birtokolhat, az önérzete. Ragyogóan megtalálták azokat a pontokat, melyek hatására erősödött a kételkedés: valóban jól cselekedtem-e?

Rövid szünetekkel három alkalommal vittek kihallgatásra. A harmadik után már annyira össze voltam törve, hogy elhatároztam, a negyedik kihallgatáson úgy fogok viselkedni, hogy ne bántsanak tovább. Nem fizikailag bántalmaztak, kizárólag lélektani eszközökkel kínoztak.

Vittek negyedszer is — legnagyobb meglepetésemre egészen másvalaki elé kerültem. A nagyjából korombeli őrnagy tiszteletteljes hangon beszélt velem. Szabadkozott: mégsem mondhatja, hogy Bulányi atya, helyette mesternek fog szólítani. Az inasok is így csinálták annak idején, tette hozzá.

Hatvan napon át, a vasárnapok kivételével napi tíz órában hallgatott ki engem ez az őrnagy. A kora reggeli órákban kezdődött, délidében visszavittek a zárkába, a csajkából megettem az addigra már kihűlt ebédet. Kihallgatom úgy rendelkezett, hagyjanak egy óra hosszát feküdni, hogy délután használható legyek. Akkor ismét hivatott, s éjfélig folytatódott a kihallgatás. Gondolom, közben referált és instrukciókat kapott a főnökeiktől. Az őrnagy munkaideje minden nap reggeltől késő éjszakáig tartott.

Tanulmányozta a kisközösségek életét. Két hónap után aláírták velem a mintegy tizenöt-húsz oldalnyi

jegyzőkönyvet. Némileg rossz lelkiismerettel tettem meg, mert nem az általam használt kifejezések szerepeltek benne. Én csoportösszejöveleteket említettem, ők illegális államellenes találkozót írtak. Nem ezt mondtam, közöltem vele, mire megnyugtatót: nem számít, a bíróság előtt majd mindent elmondhat.

Egy szép napon átszállítottak a Markó utcába. Ez volt az „ökör-úr” szállítás. Nem rendelkeztek elegendő fülkés „rabó”-val, ezért leponyváztak teherautón vittek. Hogy ne lássuk egymást, piszkos rongyot húztak a fejünkre, azt motoros szemüveggel szorították le. Így kellett fölmásznunk a kocsira. Az ember mindig mellé lépett, mire az ör röhögve mondta: ökör-úr, ne oda tegye a lábát... Nem volt szabad szólni, így azt sem tudtam, ki ül mellettem.

Az előzmények után a Markó utca... A Fő utcában csak nappal és éjszaka nem lehetett aludni, máskor mindig. Éjszaka részint a túlsúfoltság miatt, a hetven centis priccsen két embernek kellett meghúznia magát. Fűtés nem nagyon volt, de le kellett vetkőzni. Egy vékony pokrócot kaptunk. Részint tehát a helyszűke, a hideg, illetve a „vigyázzállás” miatt nem lehetett pihenni.

A „vigyázzállás” azt jelentette, hogy hanyatt, kezünket a fejünk mellett hátra téve kellett aludnunk. Ha ilyen helyzetben az ember mégis képes volt álomba merülni, óhatatlanul változtatott a testhelyzetén. Ha viszont fordult, az ör már nem lehetett biztos afelől, nem harapja-e el közben az ereit. Ilyenkor az egyszerűség okán a csizmájával hatalmasat rúgott a bádoggal borított ajtóba. Ettől a szomszédos zárkában is fölébredtek. Valaki mindig elfordult, az ör tehát egész éjszaka rugdosta a bádogajtót.

Ezzel szemben a Markó utcában szalmazsákon aludtam, nem fáztam, és még a fejemet is eldughattam a pokróc alá. Mindenféle zsvány megfordult ott. Javarészt olyan köztörvényesekkel találkoztam, akik az őszi-téli hónapokra húzódtak oda be. Dolgozni azonban nem akartak. Ezért a Markó utcában nekem is éhezni kellett. Az ételadag sok volt az éhenhaláshoz, de kevés a jóllakáshoz. Így tudták a zsványokat rászorítani a munkára.

A Markó utcában a cellatársak azonnal azt kérdezték tőlem: megnézted-e, mi van kiírva a kapura? A kérdés értelmetlen, hiszen rabóban szállítják az embert. Zavarodottan azt feleltem: nem. Pedig érdemes lett volna! Miért, mi van fölírva? Hogy itt szép lehetsz, de okos nem.

Egy-két hét elteltével került sor az ügyészségi kihallgatásra. Az ügyész nő megállapította: hosszú az addig készült jegyzőkönyv, majd ő készít belőle egy rövidebbet. Ez a hölgy is, korábbi kihallgatómhoz hasonlóan, zsidó volt. Jézusi elkötelezettségű ember vagyok, a zsidó nemzetet — komoly okok alapján — valamennyi nemzet közül a legmagasabbra helyezem. Viszont nem vagyok hajlandó részt venni a mindenkor kívánt hazudozásokban és elhallgatásokban. A zsidóságnak, mely joggal emlegeti legnagyobb sérelmei

között Auschwitzot, tudomásul kell vennie azt a tényt, hogy a háború után Magyarországon a fasizmus sztálini formájának megvalósításához számarányát meghaladó mértékben járult hozzá. Ez a történelmi igazság. Nemesak azt kell elmondani, hogy milyen krisztustalanok voltunk, amikor mi keresztények és papok nem ültünk le karinggel és stórával a vasúti sínekre, hogy megakadályozzuk a zsidók elszállítását — de azt is el kell mondani, hogy a hazatérő zsidók teljes mértékben beleálltak a Sztálin és Rákosi Mátyás karmesteri pálcája irányította társadalom-, nemzet- és embertiprásba. Nem igaz, hogy antiszemita és fasiszta az, aki megállapítja a történelmi tényeket.

Nagyon aranyos teremtés volt az ügyész. Kifejezte csodálkozását, hogy egy fiatalember miért lelkesedik olyan régi dolgok iránt, mint Jézus és az első keresztény századok.

Lassan sor került a tárgyalásra. Tizenketten szerepeltünk a kisközösségből, s ha jól emlékszem két órán belül véget ért valamennyiünk tárgyalása. Ez alatt kikérdezték az adatainkat, a bűnösségünkre vonatkozó összefoglaló és részletes kérdések, az ügyészi vádbeszéd, az ügyvédek védőbeszéde, a vádlottak utolsó szó jogán előadott szavai is elhangzottak; a bíróság visszavonulása és az ítélethirdetés — mindegyik elegendőnek bizonyult két óra. Papok és apácák szerepeltünk a perben, kijelölt ügyvédünk volt, aki valamennyi „védencéről” kapott néhány soros információt.

Az ügyész elmondta, hogy Mindszentyvel együtt a Habsburgokat vissza akartam hozni a magyar trónra. Erre majdnem elnevettem magam. Tizenkét éves koromban apámtól három csárdás pofont kaptam szabad királyválasztó nézeteim miatt. Az ügyvéd mentő körülményként klerikális neveltetésemet említette.

Nagyon szép beszédet óhajtottam mondani az utolsó szó jogán, de Jónás bíró a második mondat után leintett: hagyjam abba! (Jónás 1956. november másodikán vagy harmadikán öngyilkos lett, félelmében nem tudta kivárni november negyedikét.)

A vád a népi demokrácia megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése volt. Ezért akár kötelet lehetett kapni. Az ügyész a legszigorúbb büntetést kérte a számomra, de papot és szociáldemokratát a kommunisták lehetőleg nem akasztottak. Ha nagyon az útjukban állt valaki, agyonverték. A vádlottak közül a két apáca: Vadas Éva és Jósvai Hedvig szociális missziós nővér tíz-tíz esztendő, a piarista Juhász Miklós tizennégy évet kapott. Külön perben ítélték el Török Jenőt, szintén tizennégy évre, Zsigmond Ernőt és Lakos Bandit, aki a szegedi ifjúsággal foglalkozott, tíz évre, Ikvay Laci a munkásifjúsággal való törődésért ugyancsak tíz évet kapott; Boros Pistát és egy kapucinus atyát, akinek a nevére már nem emlékszem (ő később, 1956-ban külföldre távozott), hét-hét évre

ítélték. Jómagam életfogytiglani kaptam. Nagyon meg voltam illetődve, nem gondoltam, hogy úgy fölértékelnek, mint a bíboros urat. Reménykedtem, hogy szerény tizenöt esztendővel megúszom. De az ügyész kötél általi halált kért!

Amikor meghallottam az ítéletet, szédülés fogott el, de ez csak rövid ideig tartott. December kilencedikét írtunk. A „népellenes elemeket” az AVH ítélet után visszakérte. Január 21-én ávós börtönbe kerültem, Kőbányára, a kiszfogházba.

Cifra világ uralkodott ott. A könyv nélküli magánzárka ideje következett, melyről nem lehetett tudni, meddig tart. Volt, aki éveket húzott le így, én hat hét múlva kerültem ki belőle. Március elején átvittek a bal csillagba, Juhász Miklóssal, Lakos Endrével és Berta Lali bácsival, tábori főesperessel, aki az apánk lehetett volna.

Ebben az időben séta nem volt, szabad levegőt hetente egyszer szívhattunk, amikor fürödni mentünk. Lehajtott fejjel kellett haladnunk a börtönudvaron. Aki fölemelte a fejét, abba belerúgtak.

Néhány hónap múlva munkára vittek bennünket. A vasalóüzembe kerültem. Beszélgetni nem volt szabad. Aki vétett a szabály ellen, megbüntették. Vétettem, vasba húzást kaptam érte. Ez nagyon elmés találmány. Szombat délután, a munkaidő leteltével kezdődött a büntetés. Levittek a csillag földszintjére, törökülésben a jobb csuklót láncsal behúzták a bal bokához, a bal csuklót az átellenes bokához, a láncot meghúzták, és csavarral rögzítették. Volt, aki két órát, mások négy-hat órát töltöttek ebben az állapotban. Legtöbbször elájultak. Olyankor közbelépett az orvos, utasítást adott, hogy öntsék le a rabot egy vödör vízzel.

Júniusában kaptam ezt a büntetést. Éppen azon a szombat délutánon görnyedtem ily módon összetörve, amikor Nagy Imre elmondta nevezetes Rákosi-ellenes beszédét. A falakon túl a temető kocsmároza úgy állította a hangszórót, hogy a csillag bizonyos részein hallani lehetett. A beszédet követő héten a láncokat ünnepélyesen elszállították. Ekkor lett a haláltáborból szigorú szocialista börtön. Korábban haláltábor volt, hiszen a jelszó így hangzott: itt fogsz elrohadni, hiába telt le a büntetésed, akkor se engedünk szabadon, legföljebb áteszünk egy másik műintézetbe. A haláltáborban természetesen a levél, csomag, látogatás ismeretlen volt.

A Nagy Imre-kormány idején valamelyest normalizálódott a helyzet. Zárkarendezés kezdődött. Mindenki máshová került. Egyszer csak azt vettük észre, hogy az egyik szárnyban együtt van valamennyi nyilas, háborús bűnös, csendőr, pap, rajkosok. Ezek alkották az X-eseket, a legveszélyesebb „bűnözőket”. Az egyik nyilas erre azt mondta: abból, ha mi így együtt vagyunk, semmi jó nem remélhető.

Az összes többi részlegben kiosztották a levelezőlapot, a csomagkérő, látogatást engedélyező cédulát — mi ebből kimaradtunk. Azért ránk is szabadabb idők jöttek. Naponta egymásba fogódzva sétálhattunk, ki-ki azzal beszélgethetett a séta alatt, akivel akart. Ennek a „bűnös lazaságnak” meglett a következménye. Összeszövetkeztünk arra, hogy éhségstrájkba kezdünk. Mi is jogerősen elítélt rabok vagyunk, jár a csomag, a beszélő, a levél.

Januárjában egy napon tizenöt-húszán nem vettük át a reggelit. Az ilyesmi mindig nagy ijedelmet jelentett a szovjet börtönvilágon belül, talán éppen azért, mivel megmutatta a fogvatartóknak, hogy még van akarata a rabnak. Rájuk nézve az önálló akarattal bíró, gondolkodó személy volt a legveszélyesebb: kínozni, agyonverni bárkit lehet — de ha éhségstrájkba kezd, akkor nagy baj van. Megtörésünk lelki masszázzsal kezdődött: ne tegye tönkre magát, még élnie kell!

Ennek hatására ebédidőre öten maradtunk. Elkülönítettek bennünket. Az ötödik napon már csak hárman folytattuk. Két „jugós” fiú tartott ki még. A jugósok is az X-esek közé tartoztak, hiszen kémek voltak. Amikor Tito átdobott egy kémet Magyarországra, áteresztett száz sorköteles kiskatonát is: keresgélje a magyar AVH-testvérvállalat, melyikük a kém. Ezeket a fiúkat minden további nélkül börtönbe zárták, futószalagon kapták az életfogytot, tizenöt esztendő.

Az ötödik napon együtt voltunk hárman a cellában. Akkor átszállítottak bennünket a kisleányokba, a börtönkórház épületébe, mert úgy gondolták, tovább nem kockáztathatják az egészségünket. Következett a mesterséges táplálás. A két jugó srác megijedt ettől, s inkább hajlandók voltak enni. Így egyedül — mint később rabtársaim mondták — börtöncsászárként továbbra is kitartottam.

A mesterséges táplálás a következő módon folyt: hosszú ujjú köpenybe bújtattak. Az ujjak végén nem volt nyílás, hanem madzag, s ezek segítségével kezemet a testemhez szorították. Tehát kényszerzubbonyba kötöztek. Leültettek egy fogorvosi székhez hasonló alkalmasra, hátrahajtották a fejemet, befogták az orromat, mire kinyitottam a számat. Erre a két fogsor közé egy kis nikkelezett szerkezetet helyeztek, mellyel szétfeszítették az állkapcsomat. Körülbelül egy centiméter átmérőjű gumicsövet nyomtak le a torkomon, a végén pedig tölcserbe töltötték az elkészített finom ételt.

A kórházban magánzárkát kaptam, sodronyos ágygal, lószőrmatraccal, ahol kipihenhettem az élet fáradalmait. Akkoriban Mindszenty primás is azon a részlegen tartózkodott, természetesen semmi esélyem nem volt, hogy találkozzam vele, vagy csak láthassam.

Feküdtem az ágyon, egyszerre belibbent fehér köpenyben egy AVH-s hölgy. Az adataimat kérdezte. Mondom, 1919-ben születtem. Erre megszólal: ő is. Ez a megnyilatkozás az emberségnek olyan foka volt ott,

mellyel nem találkoztam addig. A megjegyzése azt jelentette, hogy emberszámba vesz. Amikor megmondtam a foglalkozásomat, a hölgy így szólt: az ő bátyja ferences pap. Óhaj-tok-e valamilyen gyógyszert, vitamint? Nem, ingattam a fejem, egy kerek fehérre vágyódom leginkább.

Megértette, hogy az ostyára gondoltam. Van lelki áldozás is, mondta nekem. Igen, hosszú ideje gyakorolgom.

Naponta folyt a mesterséges táplálás. Február 2-án, Gyertyaszentelő Boldogasszony napján tizenegy évvel az első misémet követő napon belépett a hölgy, még egyszer körülnézett a folyosón, tiszta-e a levegő, majd odajött az ágyamhoz, letérdelt, a keblébe nyúlt, kivette az Oltáriszentséget a következő szavakkal: a bátyám ma reggel önért misézett, azonnal vegye magához, mert ha így találunk, engem falhoz állítanak.

Ehségstrájkot kezdtem azért, hogy csomagot, levelet kaphassak. Ehelyett Oltáriszentséget kaptam. Ennek a pillanatnak a felemelő érzése költővé tett. A hozsanna különböző melódiáira verseket szerzettem.

Többé nem találkoztam a hölgygel, hiába kerestem. Ki lehetett vajon?

Az éhségstrájkot akkor hagytam abba, amikor az orromon keresztül akartak táplálékot juttatni a szervezetembe. Ezt már nem, mondtam, mivel nem tudtam, hogy az képtelenség.

Fölkerestek a minisztériumból is. Igyekeztek a telkemre beszélni, hogy hagyjam abba. Az egyik belügyes így szólt: azért nem tudunk magával mit kezdeni, mert pap; a haláltól nem fél, a többi módszert pedig már megpróbáltuk.

Időnként „előadók” jelentek meg nálam az ország különböző területeiről. Az előadók olyan urak, akik előkészítik a magyar állampolgárok börtönbe jutását. Ebből tudtam, hogy a kisközösségek tovább élnek. Az egyik előadó mondta is: a vetés kiszöldült. Ilyen örömeim érték odabenn.

1955. december 24-én a nevemet kiáltották: minden holmijával a trepnire! Mi lehet ez? A cellatársakkal már készültünk a Szentestére.

Beraktak egy rabóba, irány a Fő utca. Magánzárkába kerültem. Két hét telt el anélkül, hogy hozzám szóltak volna. Később értettem meg az eseményeket.

1956-ban végigsöpört a második kisközösségi letartóztatási hullám. Akkor már nem tizenkét, hanem hatvan embert állítottak bíróság elé. Mivel a kint lévők működését az én filiációimként tartották számon, az előadók újra és újra kihallgattak. Négy hónapot töltöttem ezért a Fő utcában. Éltem az elítélt rab jogaival. Tiltakoztam a vigyázzban való alvás ellen, mondtam, a Gyűjtőben diétás kosztat kaptam; ami persze ugyanolyan rossz volt, mint a nem diétás. A Fő utcában azonban a diétás koszt a csirkét jelentette. Életemben összesen nem ettem annyi csirkét, mint akkor. Magyar és idegen nyelvű könyvekhez jutattam.

Irodalmi műveltségemet ebben az időben jelentősen sikerült gyarapítanom.

Négy hónap elteltével „hazavitték” a Gyűjtőbe. Ötvenhat nyarán már érkeztek a hírek a kinti politikai eseményekről. Annyira hihetetlennek tünnek, hogy kételkedtünk a valóságukban. Éppen akkor szabadult az egyik rabtársunk, a belvárosi plébános. Azt hitte, a plébániáját is visszaveheti. Prédikált a templomban, mire gyorsan visszahozták. Ő mondta, olyan erős a támadás Rákosi ellen, hogy egy hónapon belül meg kell buknia.

Október elején átszállítottak Vácra. A gombüzembe kerültem. 23-án délutáni műszakos voltam. Beszélni nem volt szabad, de anyagátadás közben lehetett néhány szót váltani. Az egyik rabtárs odaszólt: balhé van Pesten! Honnan tudod? — Az ő mondta.

Este tízkor befejeztük a műszakot, fölmentünk aludni a teréziánium részbe. Mária Terézia a váci piarista atyáknak csodálatos palotát létesített: a nemesi ifjak konviktusát. Hatalmas barokk termekben voltak a hálószobáink. Világosodott, mégsem költöttek bennünket. Órája nem lehet a rabnak. Később azt a furcsaságot láttuk, hogy a házimunkás davajgitáros örökkel a háta mögött adja be a reggelit. Ez meg mi? A folyosón nem szokott fegyveres őr tartózkodni.

Még jobban elcsodálkoztunk, amikor délelőtt nem vitték sétára bennünket. Ebédre pedig a megszokott adagon felül mindenki kapott egy nagy darab linczertésztát. Sőt, igényelhettünk fél csomag cigarettát. Ilyen ünnepe nem volt még a raboknak a magyar népi demokrácia főnállása óta!

Huszonötödikén már nem maradt el a séta. Dolgozni azonban nem jártunk. Hírek szivárogtak be arról, mi folyik Pesten. Így érkezett el huszonhetedike reggel. A teréziánium átellenben húzódik a jóval később épült magánzárka- szárnyal. Annak a tűzfala néz az országúira, befelé a teiéziánium-szárny felé pedig az ablakok. Láttuk, hogy az ottani rabok az ablakokba kapaszkodva röhögnek, s az őr nem zavarja el őket. Mutogattak, hogy nézzünk mi is lefelé. Erre mi is fölkapaszkodtunk. Odalenn, a szűk belső udvaron ácsorogtak az örök, bámultak fölfelé, vigyorogtak és hiányzott a sapkájukról a vörös csillag; mellükre kokárdát tűztek.

A magánzárkából valaki rázendített a Himnusra. Mi is átvettük, csatlakoztunk. Következett a Szózat, a Papváry Elemémé-féle Hiszekegy, utána a Boldogasszony anyánk... majd a kiáltások: haza akarunk menni, le a kommunistákkal! A cellákban a háromlábú székeket egymás után vágják bele a rabok az ablakokba, ajtóba. A házimunkások ijedten jártak körül: hagyjátok abba, mindjárt jön az őr, kinyitja a zárakat; de nem találják a kulcsot. Ha nincs kulcs, baltával verik le a zárat, hazamehettek, csak hagyjátok abba.

Ez nem hatott meg senkit, tovább folyt a székekkel az ajtók döngetése. Végül nyíltak a cellák, a tömeg kitódult a folyosóra. Az egyik őr félelmében elájult. A folyosó végén azonban vasrács tartóztatott fel bennünket. Annak a másik oldalán négy géppisztolyos kíséretében megjelent a börtönparancsnok. Közölte, két órán belül szabadulunk Mindenki megkapja a ruháját, pénzét. Parlamentereket kért, akikkel tárgyalhat. A mieink közölték a parancsnokkal, azonnal meg kell nyitni a börtönt, s a géppisztolyosok pedig tünjenek el, mielőtt nem történik nagyobb baj.

Öt perc múlva nyíltak az ajtók. Volt, aki a pénzét akarta fölvenni, mások — mint én is — azonnal elhagyták a börtönépületet. Éppen kiléptem, amikor gépfegyverropogást hallottam. Az őr megnyugtató, csak a váci nemzetőrség indult el a kiszabadításunkra. A hatemeletes börtönkórház tetején a főorvos géppuskafésket állított föl, ő lövöldözött rájuk. Vácott egyedül a börtönorvos védte a „demokráciát”.

Ma is előttem az akkori kép: kinn az utcán a közeli faluból való őr fölszáll a kerékpárjára, hatalmasat hajít a sapkájával: ennek a műszaknak is vége!

A váci zárkában velem volt egy szabolcsi görög katolikus pap tizennyolc éves fia. Oltalmam alá vettem, nehogy a hirtelen jött szabadság mámorában valami bolondságot kövessen el. Együtt bandukoltunk a kisváros utcáin rabruhánkban, a szumánban. Amikor megláttak, az egyik házba behívtak bennünket. Civil ruhát kaptunk, mert ha sokáig szumánban járkálunk, azonnal felismerik, hogy rabok vagyunk, és újra elfognak. A háziak mosdóvizet készítettek, sok tojásból rántottét sütöttek, teát főztek. Nagy újdonság volt az ilyen étel annyi esztendő után.

Civillé átalakulva, teli gyomorral bementünk a városba. Az előjáráságon szereztünk egy igazolást, hogy a váci fegyházból szabadultunk. Miután mindenki kiörvendette magát, délután szétszéledtünk. Október végén korán sötétedett, s még az este beállta előtt el akartuk érni Budapestet. Útközben fölvevett bennünket egy teherautó, mellyel eljutottunk Dunakesziig. Budapest felől lövöldözést hallottunk, ezért a tehergépkocsi vezetője nem mert továbbhajtani.

Itt is befogadtak bennünket az egyik házba. A házigazdáék a földön aludtak, ágyukat átadták nekünk, pedig mindketten fiatalok voltunk. Másnap reggel, huszonnyolcadikén elváltam a fiútól, s toronyiránt megcéloztam Mátyásföldet. Hazatértem szüléimhez.

Hirtelen jött a nagy öröm, alig tudtunk betelni vele. Később bementem a rendházba, ott is eufórikus hangulat uralkodott. Találkoztam Frida névvel, akivel 1952 előtt együtt dolgoztam. Akkor, ötvenhatban ismét megjövendölte: atya, az egyházat mindig a nyárspolgár katolikusok viszik előbbre, akiket ön annyira bánt. Nem hittem el neki; ma már igen.

Gyönyörű mondatok fogalmazódtak a felfokozott hangulatban: Mindszenty hercegprímás és a maga neve zászló — mondta Frida néni. Sík Sándor pedig így szól hozzám: most majd szerzünk neked valami nagyon szép beosztást. Fölkerestek az 1952 előtti kisközösségek budapesti tagjai — egyszóval a nagy nemzeti lelkesültségből én is bőven kivettem a részemet.

November 4-én délelőtt — mindenféle erőszak elvetése ellenére — úgy éreztem, nekem is fegyvert kell ragadnom. Bejutottam az Egyetem térre, a jogi kar épületébe, ahol fegyveres egyetemi ifjak tartózkodtak. Reverendában voltam, följajánlottam szolgálataimat. Annak idején tartalékos tábori lelkészi kiképzésben részesültem. Nincs más szolgálatra mód, mondták, mint hogy megragadok egy davajgítárt és kimegyek az utcára harcolni. A nagy nemzeti elkeseredés ellenére is mozgott bennem a keresztény tudat. Én, a Szeretet, az Isten című kis könyvecskének az írója mégsem foghatok embertársaimra puskát. Közben az oroszok előrenyomultak, és egy kispap segítségével a pincerendszeren át a jogi kar épületéből az Egyetemi templom kriptájába menekültem, majd onnan föl, s a templomon keresztül hagytam el a v eszélyes környéket. Az oroszok gondolkodás nélkül lőttek, ahol a legkisebb ellenállással találkoztak.

November 4-e után majdnem az egész magyar társadalom nemzeti önáltatásban élt. Emlékszem Balanyi Gyuri bácsira, áld Világpolitika címmel írt könyvet valamikor a húszas években. A rendházban arról igyekezett meggyőzni bennünket, hogy nem lehet egy nagyhatalom érdeke az, hogy Magyarországon visszaállítsa a korábbi állapotokat.

A magyar Törnek Vince volt akkoriban a piarista generális. Külföldre irányította a kereten kívül lévő piaristákat, de Lénárd Ödönnek, Török Jenőnek, Juhász Miklósnak és nekem, akik kisközösségekben dolgoztunk, engedélyezte, hogy ha akarunk, maradhatunk. Török Jenő menni szeretett volna. Biztatott, tartsak vele. Fölkereste Sík Sándort, a provinciálisunkat, s kérte őt, parancsoljon rám, hogy hagyjam el az országot. Sík Sándor így felelt: hogy képzeled? Parancsoljak rá, amikor a határon átjutni, ha lehetséges is, életveszélyes vállalkozás?!

Az orosz megszállásig a rendházban éltem, de azt követően, a helyzet „stabilizálódásával” párhuzamosan, egyre kevésbé lettem szívesen látott személy. A rendtársamat, áld befogadott, amikor a Kádár-rendszer kezdte összegyűjteni azokat, akiknek valamilyen szerepük volt az október 23-a és november 4-e közötti időszakban, gyakran beidéztek a rendőrségre. Elsőként az én befogadásom szerepelt a bűnlistáján. Ezért lassan elmaradtam a rendházból.

Egykori börtöntársam mellett lettem káplán. Szereztem egy albérletet, s mivel kápláni tennivaló nemigen akadt, befeküdtem a Széher úti kórházba, a már sürgető sérvoperációra.

Attól a pillanattól, amikor a szovjet tankok restaurálták az 1956-ig tartó korszakot, a nép ellenségének számítottam. Időközben lassan tavaszodott. Köztudomásúvá vált, hogy március 1-jén nagy razziára készülnek a börtönből kiszabadultak összefogására. Azon az éjszakán nem aludtam otthon. Jól tettem, mert kerestek.

Ezzel elkezdődött életemben a bujdosás korszaka, mely egy esztendeig tartott. Előbb-utóbb azonban mindenkit elkapnak, különösen azt, aki nem azért bujdosik, hogy saját bőrét mentse, hanem folytatni akarja a munkáját. Ezzel a hatóságok is tisztában voltak, s mindenhová beépítették a maguk embereit, s így ráakadtak a nyomomra.

1958 tavaszán a Fekete Gabriella és bűntársai elnevezésű per elsőrendű vádlottjával az 59-es villamosnak a Farkasréti temető főbejáratához közel eső megállójába igyekeztem, amikor hirtelen éles hangokat hallottam: Kezeket föl! Álljon a falhoz!

A Fő utcába vittek, s azonnal kihallgattak: na, most mondja el szépen, hol mindenütt járt ez alatt az idő alatt? Számomra erkölcsi kötelesség, hogy ne beszéljek azokról, akik jót tettek velem, közöltem. Igen?! — üvöltött, és kirohant a kihallgató. Na, gondoltam, most jön a „hirig”, a kínzás.

Hamarosan egy idősebb tiszttel tért vissza. Mi folyik itt? — kérdezte. Elmondtam, hogy azt kívánták tőlem, adjam ki azoknak a nevét, akik jót cselekedtek velem. Ennek megtagadása számomra erkölcsi parancs. Az idősebb tiszt bólogatott: jó, jó, akkor vigyék a zárkába! Újabb példáját láttam annak, hogy nem kell túl hamar megijedni.

Talán két nappal később kiszállítottak a Gyűjtőfogházba, ahol azonnal beosztottak a cipésműhelybe. Folytattam korábbi büntetésemet, mintha mi sem történt volna.

Kint lépéseket tettek az érdekekben. A Legfelsőbb Bíróság elnökének dr. Lee Tibornak az unokahúga kisközösségi tag volt. Dr. Holló, kommunista ügyvéd, aki ötvenhatban a kisközösségi perben védte a vádlottakat, biztatott, hogy a politikai helyzet változni fog, s hamarosan szabadulok. Rövidesen bebizonyosodott azonban, hogy hiú ábránd volt az enyhülésben reménykedni. Kádár ugyanis a maga garnitúrájával teljes restaurációra törekedett.

Demény Pali sokáig volt a zárkatársam. Ilyen helyzetben megmutatkozik, milyen a másik egyénisége. Embertársait szolgálni vagy azokon uralkodni akaró-e. Az első típussal nagyon kellemes együtt lenni, a másodikkal óhatatlanul konfliktushelyzetek alakulnak ki. Palival soha nem kerültem konfliktusba. Tisztelte az embert. Reggel, fölkelés, mosakodás, a szalmazsákok összerakása után a falhoz áhított kis asztalkánál miséztem. Visszaemlékeztem a trienti miseszö- végre, így ezt a szentmisét mondtam. Kekszhez hozzájutottam, mazsolából bort készítettem. A trienti misének valamennyi szertartásos mozdulatát végigcsináltam.

Pali némán nézte, s egyszer azt mondta: olyan szép mozdulataid vannak.

Munkavezető volt a műhelyben. Idősebb papoknak és nem papoknak valahogy elintézte, hogy akkor is spejzolhattak, ha nem tudták teljesíteni a normát. Később, amikor szabadultam, már az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Irodán dolgozott. Az ő nevének kaptam műszaki fordításokat. Vadas Éva pedig később Demény Pali gépírónője lett.

Nem tudom, Demény Pali mit gondolt a szíve mélyén: van-e Isten vagy sincs? Felesége, mozgalmi nevének Csepeli Teri, hívő katolikus volt. Rózsafüzérét rám hagyta. Amikor meghalt, párttemetés járt neki, bár az volt az utolsó kívánsága férjétől és lányától, aki szintén vallásos, Lénárd Ödön lelki gyermeke, hogy egyházi szertartással búcsúztassák. Pali engem kért meg erre. Civilben mentem ki a nagy kommunista temetésre. Elővettem a kis könyvecskémet, mások csak annyit láthattak, hogy van ott egy fekete kabátos ember, aki valamit olvas közben.

A gyűjtőbeli egy-két hónap után Márianosztra következett. A Gyűjtőben mindig tudtuk, mikor folynak a kivégzések. Olyankor később volt a reggeli ébresztő, mivel hajnali öt órára nem tudták befejezni az akasztásokat. Fölhallatszott a hóhér lovasszekeérének igen jellegzetes zörgése. Tudtuk, Bogár most szállítja a hullákat.

Márianosztrán rövid ideig a fordítóirodán dolgoztam. Később be kellett volna venni közénk valakit, aki semmilyen nyelven nem beszélt. Spiclinek szánták. Bebizonyítottam, hogy fordításai használhatatlanok. Végül nem került be, engem viszont kitétek a perzsaszövegészövő üzembe. Nagyon megszerettem ezt a munkát. Egy műszak alatt ötezer csomót teljesítettem, s az bent abszolút csúcsnak számított. Odakinn a norma nyolcezer csomó.

Ketten-hárman ültünk egy gép előtt, s munka közben jókat beszélgettünk. Az ór még azt is megengedte, hogy a vaskályhán kenyeret pirítsunk, s megkenjük spejzolt zsírral. Emberséges körülmények uralkodtak. Emlékszem, egyszer még jutalmat is kaptam. Vasárnap délelőtt tíz percet pingpongozhattam. Amikor rám került a sor, éppen megszólalt a nagymisére hívó harang. Erre az ór, akitől a jutalmat kaptam, megszólalt: na, maga is finom egy pap! Amikor beharangoznak, pingpongozik. — Még ez a kijelentése is emberségnek számított.

Reményvesztett voltam. Az ügyvéd sem biztatott már, csak azt ismételte, hogy tizennégy és fél esztendő után kérhetem az enyhítést. Valami mégis történt. Szüleim Grósz érseknél próbáltak közbenjárni az érdekemben. Úgy tudom, végül Balogh páter kereste föl Nezvál Ferenc igazságügy-minisztert. Jogi körökben abszurdumnak számított, hogy a nyolcadik vagy kilencedik évet üljük olyan cselekményért, melyet az

1956 utáni joggyakorlat gyülekezési joggal való visszaélésnek nevezett, s a felső büntethetőségi határa két esztendő volt.

Amikor Balogh páter belépett Nezvál Ferenchez, a miniszter így fogadta: ne is mondd, tudom, miért jössz. Ilyen előzmények után 1960. december 9-én szabadultunk: Vadas Éva, akit velem együtt ítélték el, Kalocsáról, Juhász Miklós, Zsigmond Ernő és én Márianosztráról.

Kemény téli nap volt. Egy zötyögős teherautóval vittek le bennünket a szobi vasútállomásra. Zsigmond Ernő, apám korabeli férfi állt mögöttem a jegyváltó ablaknál. Odaszólt: retúrt veszel? — Nem, elég volt, ráztam a fejem.

Vigília 1992. július

ÉLŐ ANITA

COVID-OSZTÁLY AZ OTT SZOLGÁLÓ PAP SZEMÉVEL

„A füléhez tartottam a telefont. Azok voltak az utolsó szavai”

Előbb a fehér védőanorákot kell felvenni, majd a maszkot, az arcvédő pajzsot, végül a dupla pár kesztyűt. Nincs reverenda, nincs papi gallér, nem látszik az arc, a szem, még a kereszt sem. Azután néhány szentképet venni a gumikesztyűs kézbe, rajta a telefonszámmal és azzal: Benkó Attila kórházlelkész 0-24 órában hívható. A győri Szent Imre Plébánia fiatal papja három és fél éve mondott igent püspöke felkérésére. Elképzelése sem lehetett róla akkor, hogy a pandémia idején nemcsak az Isten szavát, de sok családét is közvetítetnie kell majd a kórtermekbe. Hónapok óta ő az egyetlen civil, aki beteheti a lábát a győri megyei kórházba. Nagypénteki interjú a drogfüggő asztalostanoncból, majd csőszerező munkásból lett 38 éves katolikus pappal.

– Azt mesélik, előbb találkozott az ördöggel, mint az Istennel.

– Tizenöt évesen kipróbáltam a drogot, 16 évesen már rendszeres fogyasztó voltam. Fűveztünk, ittunk. Felvidékről származom, asztalosként végeztem a szakmunkásképzőt. A buli érdekelt, az ökörködés, a drog, az ital, mások kinevetése reggeltől estig.

– Ma pap. Tehát egy ideig élvezte ezt, azután már nem.

– Amíg ki nem dobtak miatta az iskolából. A hároméves szakmunkásképző után még két év kellett volna ahhoz, hogy érettségit szerezzek, de a viselkedésem miatt elcsaptak. Volt egy éles konfliktusom a mesterral.

– Verbális?